

Türkiye’de 1990 Sonrası Güncel Sanat ve Kültürel Kimlik Kavramı

Leyla Ersen

Özet

Bu makalede kültürel kimlik kavramından yola çıkılarak, küreselleşmeyle bağlantılı gelişen yerel-evrensel sentez ve gelişkinin kimlik ve kültürel kimlik kavramına yansımalarının Türkiye’de ağırlıklı olarak 1990’lardan itibaren güncel sanat düzleminde incelenmesi amaçlanmaktadır. Küreselleşmenin kimlik siyasetlerine ve bu kavramların özellikle 1990 sonrası Türkiye çağdaş sanatına yansımaları ele alınmaktadır.

Çağdaş sanatçılarımızdan ağırlıklı olarak kültür, kimlik, kültürel kimlik, kültürel kodlar ve toplumsal ortak bellek konuları üzerine çalışmalar gerçekleştiren Gülsün Karamustafa, Kutluğ Ataman’dan örnek yapıtlar ele alınarak bu kavramlar çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

kimlik
kültür
kültürel kimlik
kavramsal sanat
güncel sanat
Türkiye’de güncel sanat

CONTEMPORARY ART AFTER 1990’S IN TURKEY AND CULTURAL IDENTITY

Abstract

In this article, by beginning with the concept of “cultural identity”, it is aimed to analyse the reflections of local- global synthesis and contradiction on “culture and “cultural identity” specifically in Turkey’s contemporary art scene in relation to globalization. Afterwards, by examining social effects of globalization identity politics and its reflections on Turkey’s contemporary art practice after 1990’s is investigated.

It is aimed to analyze the existence of identity and cultural identity concepts in the contemporary art works of Turkey. Examples of art work were choosed specifically from the artists such as Gülsün Karamustafa, Kutluğ Ataman who focus on culture, identity, cultural identity ,cultural codes and collective memory concepts.

Keywords

identity
culture
cultural identity
conceptual and contemporary art
contemporary art scene in Turkey.

Türkiye’de ağırlıklı olarak 1990’larda yavaş yavaş sanat piyasasında yerini almaya başlayan “güncel sanat”ın ele alınması gereken bir takım sosyo-kültürel değişimlerin sonucu olduğu yadsınamaz bir olgudur. Bu bağlamda, öncelikle “güncel sanat” kavramının açıklanması gereklidir. Aslında tam olarak da yerine oturmamış bir kavram olan güncel sanatın amacı tekniği değil; düşünceyi temel alan “kavramları”, gerçeklikleri, düşünceleri ya da düşleri yalın bir biçimde ifade etmektir. Güncel sanat, tüketim toplumuna koşut olarak, çabuk tüketilebilen, adeta “fastfood” bir sanat mıdır? Donald Judd’ın “Sanatçının neyi anlatmak istediği, nasıl yaptığından daha önemlidir.” saptaması güncel sanatın anahtar kavramlarından birini yansıtmaktadır¹. Bu bağlamda, günlük yaşam nesnelerinin sanat yapıtı olarak sergilenmesinden günümüze dek değişime uğrayarak dönüşen bir kavram olduğu söylenebilir. Bu akımın yaşamla kesiştiği noktaların, başka sanat anlayışlarına göre daha yoğun olduğu ileri sürülebilir.

Bu düşüncenin yakın zamanda yaşanmış en trajik örneği, İtalyan performans sanatçısı Pippa Bacca’nın güven ve barış yolculuğunda kendi ölümüyle karşılaşmasıdır. Beyaz bir gelinlikle performansını gerçekleştiren sanatçı, yaşamla sanatın kesiştiği bu noktada bu trajik sonla karşılaşmıştır. Sanatın gündelik olanı kucaklamasının onu “sözde” sanat haline getirdiği iddiası, bu çarpıcı örnekle çürütülebilir. Sanatçı artık hayatın içinde, suya sabuna dokunan!, “interaktif “ sanat yapıtı gibi hayatla etkileşimli bir ilişki ve etkileşim içindedir.

Resim 1:Pippa Bacca/Barışın Geline

1. Haki Engin Giderer, Resmin Sonu, (Ankara:Ütopya,2003) 145

Türkiye’de güncel sanatın daha çok 1990’lardan itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. Bu akımın ortaya çıkışını tetikleyen sosyo-ekonomik etkenlerin ele alınması gereklidir. Hiçbir sanat akımının içinde bulunduğu dönemin sosyal olgularından bağımsız olduğu iddia edilemez. Bu durumda Türkiye’de “güncel sanatın” sosyal dinamiği nedir? Avrupa’ya paralel olarak gelişen Türk sanatı bu noktada “küresel” sanata paralel olarak mı gelişmektedir? Küresel politika değişimleri sonucu kimlik kavramları Türkiye’de de tartışmaya açılmıştır ve 1990’larda güncel sanata ivme kazandıran bu “özgürleşme” daha önce sorgulan(a)mayan bir takım kavramların sorgulanmaya başlamasını sağlamıştır.

Sanatçı Gülsün Karamustafa’nın da belirttiği gibi, bu kavramların tartışılabilir oluşu geçmişte yaşanan baskıları ortadan kaldırmış ve bu biçimde yeni çalışmalar üretilebilmeye başlanmıştır².

Resim 2: Gülsün Karamustafa/ Güllerim Tahayyüllerim

Bu dönemde güncel sanat yapıtlarında “kimlik”, “kültür”, “kültürel kimlik” gibi kavramların ele alındığı gözlemlenebilir. Bu bağlamda, Gülsün Karamustafa’nın “Güllerim Tahayyüllerim” adlı çalışması örnek verilebilir. Bu fotoğrafta, küçük bir kız neşeyle, yanında annesiyle trenden sarkmış kameraya gülümsemektedir.

2. Gülsün Karamustafa ile söyleşi.

Bu çalışma, sanatçının aile albümünden alınmış, hem sanatçının kendi kişisel tarihini hem de Türkiye kültürünün tarihini yansıtan bir fotoğraftır. Sanatçı bu anıyı, fotoğraf imgesi aracılığıyla bir sanat yapıtı haline getirerek tekrar canlandırırken, Türkiye'nin ortak belleğinde Cumhuriyet'le, trenden dışarı bakan Atatürk imgesiyle kodlanmış olan Türkiye tarihinin belirli bir dönemine işaret etmektedir³.

Aynı zamanda, Cumhuriyet'le birlikte yaşanan değişimlerin, endüstrileşmenin en önemli simgelerinden biri olan tren, geçmişte kalmış bir imgenin tekrarlanmasıyla "bellek tazeleyici" olmuştur. Fotoğraf, kültür endüstrisi teorisinde yer alan "çoğaltılmış, tekrar edilebilen" hale gelen sanat nesnesi düşüncesini tetikleyendir. Fotoğraf, güncel sanatın önemli malzemelerinden biridir. Kişisel ve aynı zamanda toplumsal ortak bir belge olan fotoğraf, sanat nesnesine dönüştürülmektedir. Geçmişimize ve günümüze yapılan ve bize sıradan gelen göndermeler, kültürel kodlarımız olup yaşamımızı ve kimliğimizi biçimlendirmektedir. Bu çalışma da bu durumun çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

Bu bağlamda başka bir örnek çalışma da, Kutluğ Ataman'ın ilk Türk opera sanatçısı Semiha Berksoy üzerine gerçekleştirdiği "Semiha Unplugged" adlı video çalışmasıdır. Kutluğ Ataman bu çalışmanın başlangıç noktasını şöyle açıklamaktaydı; "Semiha'yı yaparken Türklüğümle ilgileniyordum. Amerika'dan Türkiye'ye döndüğümde herşey çok yapay geliyordu, eski benle eski kentimde yüzleşmek, devamlı kendini inşa eden (yenileyen) bu yaşlı kadın çok ilgimi çekti."⁴ Uzun süre yurt dışında kalışı sonucu kültürel kimliğini sorgulama gereksinimi, sanatçının "Semiha Unplugged'ı" çekmesini güdülemiştir. Odaklandığı karakterlerin "kimliği", "kimlikleri", "dönüşümleri", "yeniden doğuşları" aracılığıyla kendi içine yolculuk yapan sanatçı, aslında kimliğe odaklansa da özellikle bu çalışmasında karakterin kültürel kimliğine de bir keşif yolculuğu yapmaktadır.

Ataman, Semiha Unplugged'ı, "kimliğin inşa sürecine tanıklık etmenin mahremiyeti"⁵ olarak nitelendirilmektedir.

3. Barbara Henrich, Güllerim Tahayyüllerim,(İstanbul:YKY, 2008) 62

4. Aimee Chang, Kutlug Ataman Paradise Catalogue Paradise Sergi Kataloğu (Çeviri:Leyla Ersen),Orange county museum of art, 2007,18

5. Emre Baykal,Sen Zaten Kendini Anlat(Kutluğ Ataman) (İstanbul:YKY, 2008) 2

Toplumbilimde Giddens'ın aktörlerin bireyleşme sürecinde inşa ettiklerini söylediği kimlikler tarihten, coğrafyadan, kolektif hafızadan malzemeler kullanmaktadır⁶. Bu çalışmada Semiha Berksoy'un kimlik inşasında; "kendini yeniden inşa etme" sinin yanısıra, geçmişi de yeniden inşa etmesi söz konusudur. İnşa ve yenilenme sürecindeki Berksoy, kendini "küllerinden doğan "anka kuşu" olarak tanımlamıştır. (Resim 3) Geri planda, Berksoy'un hem gerçek hem de kurguladığı kimliği iç içe geçmiş olarak görülmektedir. Zaman zaman şiirsel anlatım ve tiyatral davranışlarıyla samimi ve doğaçlama bir performans gerçekleştirilmektedir.

Resim 3: Kutluğ Ataman/ Semiha Unpluggedcm. 2005

Kimlik ve kültürel kimlik kavramları üzerinden işler üreten pek çok sanatçının arasından Gülsün Karamustafa ve Kutluğ Ataman'dan verilen örneklerle, dönemin politikalarının sanata yansıması gözler önüne serilmektedir. Sanatçılar, kendi kişisel geçmişleri aracılığıyla ülke geçmişine ve kolektif belleğe gönderme yapmaktadırlar. Küresel politikardan etkilense de, refah düzeyi yüksek olan Avrupa'daki güncel sanat uygulamalarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'deki güncel sanat pratiği "yabancılaşmış", "ayrıklaşmış" olan bir sanat olarak değerlendirilebilir mi? Bu pek olasıklı gözükmemektedir. Kişisel ve toplumsal gerçekliklerin yeni bir formda dürüstçe ifade edilışı sonucu, zaten yaşanan acıların arasında güllük gülistanlık bir şeyler üretmek, bilinçli bir yok sayma politikasından da kaynaklanmaz mıydı?

6. Gülsün Karamustafa ile söyleşi.

Sonuç olarak, güncel sanatın o döneme dek tabu sayılan kavramları sorgulayan yanı ele alınarak, küreselleşme kimlik siyasalarına koşut olarak gelişen toplumsal değişimlerin sanata yansıması irdelenmeye çalışılmıştır. Diğer bir yandan da toplumsal ortak belleği ve kültürel kodları yansıtan çalışmaların aynı zamanda hem “yerel” hem de ne kadar tüm insanlığa özgü yani evrensel olduğu, özellikle toplumsal bellekte kazınmış anıları yansıtan bir çalışmanın dünyanın başka bir ucunda yaşanmış toplumsal ortak bellek anılarıyla ne kadar örtüşebileceği iddia edilebilir. Aynı zamanda, temsil edilen kültürel simgeler ne kadar “yerel” olsa da anlatım biçimi ve uygulayım olarak batı kalıpları içinde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de hep yaşanılmamış olan yerel-evrensel sentez ve çelişkisinin güncel sanatta da devam ettiği söylenebilir. Yerel toplumsal, evrensel toplumsal olmayabilir.

Kaynakça

Baykal,Emre, Sen Zaten Kendini Anlat(Kutluğ Ataman), YKY, İstanbul, 2008.

Castells, Manuel, Kimliğin Gücü, Bilgi, İstanbul, 2006.

Giderer, Hakkı Engin, Resmin Sonu, Ütopya, Ankara, 2003.

Gülsün Karamustafa ile Kişisel söyleşi.Kaktüs Kafe Bar, İstanbul, 2008.

Henrich, Barbara, Gülsün Karamustafa, Güllerim Tahayyüllerim, çev:Barış Tut, YKY, İstanbul, 2008.